

FELIPE ARRESE BEITIAREN BERTSO ARGITARAGABE BATZU

Donostia, 1987-II-27

Josemari Velez de Mendizabal

Arrasateko historiegile porrokatua den Joxe Letonaren artxibategian ikusi nituen lehen aldiz lantxo honetan aurkeztu nahi ditudan bertsoak. Beraz, ezer baino lehenago bihoakio Joxeri nire eskerrona eskaini didan aukerarengatik.

“Neure adiskide maite Don Juan Franzisko Maria Imaz Jaunari bere meza barriko egunean”. Horrela du izena sei orrialdetan zehar Otxandio-ko olerkari ospetsu izan zen Felipe Arrese ta Beitiak 1900gn urtean idatzitako bertso sail batek. Eta tituluak berak adierazten duen bezala Feliperen laguna zen abade baten meza berria ospatzean kantatu omen ziren.

Don Juan Franzisko Maria Imaz ezagutzeko aukera izan nuen. *Don Paco* esaten genion Arrasaten eta nire lehen aitorrentzulea izan zen. Ongi gogoratzen dut une hura, zazpi urteko mukizua bere arima zuritzera lehen aldiz zihoala...

“Ona da; ez du ezer galdetzen” neukan entzunda elizara orduko, hitz horietaz aitorpenerako Don Pacok eskaintzen zuen erreztasuna adierazi nahian, nonbait.

Eta horrela zen. Garai hartan laurogetabi urte zituen gizon harek ontasunaren irudia ematen baitzuen.

Don Paco Bizkaiko Zornotzan jaioa zen, 1873eko Martxoaren 8an, baina berehalaxe iritsi zen Arabako Aramaiora, beraren gurasoen herrira. Aita Aramaioko Bainuetxearen zaldigurtzaina zen eta bere etxean Bainuetxera zihoazen bezeroak hartzen zituen. Aramaiotik Arrasaterainoko bidaia egiten zuen egunero eta oraindik jende askok gogoratzen ditu Ildefonso zenaren joan etorriak.

Don Paco Aramaion bizi zen, Ibarra, eta —nire ustez— bertan ezagutuko zuen Felipe Arrese ta Beitia. Jakina denez, olerkari otxandiarra Aramaioko Azkoaga auzoan bizi zen beste otxandiar batekin ezkondu

zen, Angela Bengoa Mendiialduarekin, hain zuzen. Angela, Azkoagako erretorea zen Nikolas Lasagaren giltzazainaren loba genuen (1).

Don Pacok lehen Meza 1.900ean eman zuen. Ziurtasun guztiaz ez dakidan arren, Maiatzaren 30 inguruan izango zela esango nuke. Zergatik hori? Bada, hain zuzen ere, 1950eko Maiatzaren 30ean —apaiz egin zenetik berrogetamar urte eman ondoren— Arrasateko herriak semetzako hartu baitzuen.

Meza berria eman eta berehala Eskoriatzako Apozaga auzora bialdu zuten. Hamabost urte igaro ondoren Arrasateko laguntzaile izan zen izendatua. Eta Arrasaten hil zen 1957eko Apirilaren 19ean.

Zer esan daiteke olerkiari buruz?

Eritzia nik baino hobeto Juan San Martinek eman zezakeela garbi nuelako, berari eskatu nion eta honatx Juanitok —beti bezala apal baina maixuki— emandako erantzuna:

“Ez diat uste inongo erregeletan legez sartzekoa denik, zeren ez baidik gordetzen ez neurririk ezta ere punturik, erregela hertsietan behintzat.

Poesia bera, zer esanik ere ez, erromantiko erakoa duk eta bere izatezko egitura poesia jenero barnean narrativo deritzan horietakoa duk.

Lerroen silabak, diptongoekin batzutan bat eta bestetan bi egitez gainera, hori kontutan hartuta ere, batzutan 13 eta bestetan 14 eta 15 silabaz eginak zeudek, neurriaren erregelak hautsiz. Puntua (rima) bera oso pobre erabiltzen dik, bertsolarien erregelarik ximpleenen mailara iristen ez direnak. Lehen bertsoan (estrofa) ikusi besterik ez zegok: *bade, neuke, bere, neike* traketsegi direlako hotsen aldetik.

Beraz, ez zegok kantatzeko egokitua, errezitatzeko baizik. Eta, errezi-tatzeko ere ez duk oso egokia, erritmoa eskatzen duten etenak (cesuras) falta dituelako.

Eskuizkribua bera, nahiko garbi zegok F. Arrese Beitia ber-berarena dela.

F. Arrese Beitiak badizkik zenbait poesia erromantiko interesgarriak, “Ama euskeraren azken agurrak”, “Arbola bat” eta abar, baina gehien gehiena oso farragoso duk, erromantizismoaren azkenaldeko gehienak bezala. Horregatik, poesia horrek ez dik asko balio baina, hala ere, bere lanaren lekukotasun bat gehiago duk”.

---

(1) Jexus Mari Elejaldek, Aramaioko erretorea, eskaini dizkit datu horiek, Mila esker.

Eta besterik ez. Irakur ditzagun bertsoak orain dela laurogetazazpi urte, ziur aski, Aramaioko bazkalondo batetan egin zen bezalaxe.

Oharra:

Denok dakigun bezala, Pio Barojak *El cura de Monleón* deritzan liburua idatzi zuen. Ezaguna den legez, Monleón hori gure Mondragón da. Liburu horretan, Arrasaten 1934eko Urrian gertatu ziren ekintzak deskribatzen ditu, maixuki, orduko jazoeren zenbait lekukori aditu ahal izan diedanez.

Pio Baroja Arrasaten egon zen 1934eko Azaroan eta denboraldi labur bat eman zuen bertan lagun batzuegandik bere libururako datuak jasotzen. Barojari lagundu zioten arrasatear haietako batzuek aitortu didatenez Don Paco gure apaizaren deskribapena ederki ondo dago eginda.

Nik ez dakit, noski, Don Pacok inoiz elaberri hori irakurriko ote zuen. Liburuaren lehen argitalpenaz, 1936ean, sekulako ixkanbila sortu ei zen garaiko zenbait komunikabidetan, batez ere prentsa idatzian. Liburua baztertua izan zen, zokoratua, eta Barojaren lehen mendeurrenerarte ez zen bigarren argitalpena egin. Ordurako Don Paco hila zen. Liburua gaur aterako balitz eta Don Pacok bizirik iraungo balu, agian epaitegira eramango luke idazle donostiarra..., beste izen batenpean baina liburuan Don Paco izan zitekeen abadearen gainean esaten dituenak gogor xamarrak baitira. Epaia irabaziko ote lukeen ala ez beste gauza bat da, batez ere lekukoek giro hura *oso ongi* hartua dela aitortzen dutenean... (2).

* * *

Neure adiskide maite Don Juan Franzisko Maria Imaz Jaunari bere meza barriko egunean.

I

Beko aukeren zaletasunik etzeunkalako,
Ikusten zaitut Don Juan Franzisko gaur abade,
Ta beraugatik alabantzetan adiskidea
Zu zeruraino goratutea gura neuke.

---

(2) Txosten honen irakurketa amaitzean, Patxi Altunak eskatu zuen hitza eta esan olerki honen ahapaldi guziak zortzi bertsoetakoak zirela eta zortzi bertso horiek hamabost eta hamalau silabatakoak txandaka. Hori bakarrik ez, hamabostekoen eskema 5-5-5 eta hamalaukoena 5-5-4 zela batere salbuespenik gabe, bosteko andana bakoitzaren ondoan beti etena gertatzen omen baitzen. Puntua, noski, hamalauko bertsoek bakarrik zutela.

Baña nik ùzelan jaso zaikedaz sorutik goruntz
 Lurrean narras ibiltan banaz ni neu bere?
 Ezpadaukat nik Agustin batek eukan egorik
 Zelan izarrak baño gorago igo neike?

Eta ùnon ditut abade baten anditasunak
 Goratuteko bear dan añan itz zakonak?
 Non esakunak, non bardinkuntzak, irudi eta
 Orretarako bear neukezan dote onak?
 Non ditut bada apaingarriak orniduteko?
 Non pichi eder, non egokiak diran lorak?
 Non emokaiak, non gogamenak eta azkenez
 Jakituria etorri gozo ta ganorak?

Zure onarren baña zerchobait kantau bagarik
 Ezin nindeke adiskidea gaur geratu,
 Ezin nindeke abiau dodan arlo onetan
 Lotsor bat legez aria eten da mututu;
 Ezin nindeke aldats andiaz aurkitu arren
 Al dodan goren igo bagarik echeratu;
 Iturri onak agortu dedin baño lenago
 Daukan ur dana egin bear dau argiratu.

Asi zakidaz beraz agotik zerbait urteten
 Asi zakidaz itz-errekea erioten,
 Asi zakidaz egarritua daukazulako
 Artega, estu, edan zagizan icharoten;
 Asi zakidaz zuri begira dagotzun orri
 Bere eztarri eta sabela ezotuten,
 Eskiñitera nire edari biotzeko au
 Don Juan Franzisko zugana gaur naz zuzenduten.

Zuk bear dozu izarrak baño izan gorago
 Egun onetan askoz gorago goratua,
 Fedeagaz nik ikusi egin zaitudalako
 Zeru gañetik lurreratuten Jaungoikoa;
 Lenengo aldiz nik gaur ikusi zaitudalako
 Egiatzuten orren mirari ain dontsua,
 Biotz guztitik agurtzen zaitut eta agur au
 ¡Ay! gura neuke balichakizu gogokua.

Lenengo aldiz ikusi zaitut adiskidea
 Golgotan jaso eben Mesias zu jasoten,
 Lenengo aldiz ikusi zaitut nik gaur altaran
 Ze eskubide andia dozun agertuten;

Lenengo aldiz: “Jauna zuekaz izan bedi” gaur
 Meza entzulai begiraturik dei egiten,
 Ta eurak leial: “zure espirituz izan bekigu”
 Berealaše zelan eutsuen erantzuten.

Lenengo aldiz ikusi zaitut chimista gori
 Eta justuri burrundarien Egillea,
 Zuk eskuetan zelan gaur euki dozun berbera
 Bazan legeche bildots otzan ta umildea;
 Zeñen suaren ondoan utsa izanagaitik
 Odei chimista jaurtilarien aserrea,
 Bigun bigunik ak zirundian gura ebala
 Aukera, atsegin dan danak zuri emotea.

Lenengo aldiz emon deuskuzu benedeziñoa
 Jaungoiko andi itzaltsuaren izenean,
 Irudituaz ostarku eder zuk ziñeala
 Bere su eta gure erruen bitartean.
 Lenengo aldiz baita eskiñi bake dontsua
 Zorionakaz lurtean bizi gu gaitean,
 Urte askotan egin daizula beste ainbeste
 Lotatik zoli gois guztietan jagitean.

Alabau beye itzartutean lora argalak
 Gura badabe Eguzki arro anditsua,
 Alabau beye chorrochioka chori zoroak
 Añe balitza legeche euren Jaungoikua;
 Baña Franzisko gois guztietan zuk adorauko
 Dozu egiñaz gaurko eskintza goratsua,
 Eguzki, lora, chori ta arraiñak gois eta arrats
 Alabau bear leukien Argi Betikua.

Gois guztietan areik guztiak baño gorago
 Jasoko dozu milla aldiz gora zuk biotza,
 Orgañu soñuz eta intzentso-kez gozoturik
 Erregutuaz baita kantuan inoz-boza;
 Eta Jaunari zelan gogoan sartuko jakon
 Garra legeche doakon zure deien otsa,
 Bigunduko da bere barrua ta io! zelango
 Mesede errekak jatsiko dozuz guganuntza.

¿Zer ziran bada anchiñakoen erreariak?
 Lege zarreko tayuak eta antz guztiak?
 ¿Zer ziran bada Abel, Abran ta Melkisederen
 Egunetako eskintza eta opariak?

¿Zer ziran areik eitamu chiki batzuk besterik?
 ¿Zertzuk ezpada oraingo mezen irudiak?
 ¡Ay! baña gaurko egiagaz dauz atzean isten
 Keriza areik abade Kristok ipiñiak.

Aingeruena baño gorago orresegaitik
 Franzisko dago jarichi dozun duintasuna,
 Abel, Abran ta Melkisederi echaken emon
 Zuri Eleišan zeugandu jatzun altasuna;
 Ze atsegiña aldaikeozun emon Jaunari
 Eta Zerutar danai zelako poztasuna,
 Baita garretan beko lezetan dagozan askoi
 Askamena ta goiko betiko ondasuna.

Ze ederra dan Errelijiño Katolikua
 Ze pozgarria andik datorkun sinistea,
 Ze gozoa dan erbeste baltz au irago eta
 Gero dogula bizitza argia jakitea;
 Ze atsegina Eleizan beti abadeari
 Berbategitik egi andi au entzutea,
 Eztala lur au gure erritzat egiña izan
 Eta billatu daigula goiko a bestea.

Ze zoli berak jayoagaz bat ipinten gaitu
 Ara joango garean bide zuzenean,
 Ze ardurea jasoten gaitu inoz lurrera
 Oiñkaden baten laban eginda jausitean;
 Ta ze jorestu aldats garratz au irago eta
 Beste mundura aldatu bear dogunean,
 Pasea bere abade jaunak emoten deusku
 Zeruan zuzen sartuak izan gu gaitean.

Oi abadea, bai, abadea bagenki nor dan
 Ze mallatara eukiko geunken goratua,
 Beraganako ¿zer zan Zesar bat, zer Alejandro
 Napoleon zer ya lurreko jaungoikua?;
 Danak guztiak etziran gauza, ez, biztuteko
 Soldau bat iñoz euren aldera illdakua,
 Baña abadeak daikela ekarri lengo senera
 Arima illa ¿ez da sinisgei fedekua?.

Areik irurak gerren bitartez baño bakeaz
 geyago da ta, baita izango abadea,
 Zergaitik onek arma bagarik daben sartuko
 Larra batera azkenerako gizartea;

Abadeentzat Jesukristoren Lauburuagaz
 Dago gorderik garaitz andi au jaristea,
 Danok Artzain bakar bakarrik buru dogula
 Eta beraren azpian danok bizitea.

Abadetzako ziñealako zu bere jayo
 Zara Jesusen mastietako langillea,
 Dirudizula Don Juan Franzisko gazte zardena
 Zipreza deitu egiten jakon arbolea;
 Ta ez lloroe bekorra legez beti sorua
 Gogoan daukan arbola triste lur zalea,
 Lur zale baldin izan bazina Obispo Jaunak
 Ez eutsun eingo buruan dozun señailea.

II

Baña oraindik beste gloria andi bat bere
 Kantau bagarik eneuke gura isiltzea,
 Asieratik agertu deutsut neure gogoa
 Zu Zeruraino zala eregi egitea;
 Eta asmo au agertu baldin egin badeutsut
 Baita nai neuke egiaztu ta betetea,
 Zuzen dagotzun ta duiñ zarean alabantzeaz
 Ez da larregi zor deutsudana emotea.

Zuk badakizu ontzigilleak dabela lurraraz
 Berak ze ontzi nai daben añe atonduten,
 Baña Jaunaren eskuak moldau zu zaituzala
 Basu autu ta berarizko bat dot ikusten;
 Zugan uts utsik santidadeko zumo gozoa
 Lur usaiñaren naste bagarik gorde daiten,
 Oker esan dot, Santutasuna Berbera danak
 Gura dau bere kopoe eder izan zaiten.

Duda bagarik kopoia zara Don Juan Franzisko
 Ez lurrezkoa ezpada urre gorrizkoa,
 Nakar, zafir ta diamantezko edergeiakaz
 Ederto baño edertoago edertua;
 Zergaitik bertan gura dabenak eiñ egunero
 Egotaldi ta bere ikuste goiñekua
 Ez da lurreko gizon argal bat, ez aingerua
 Ezpada eurak egiñ ebazan Jaun altsua.

Erregearen echearentzat Jauregia da
 euskaldun izen garbia eta adjutua,

Zure bularra Erregegiñak bere echetzat
 Egiña bada izein ete dogu duiñekua?;
 Kantauko deusut mezatan egun santu danetan
 Orche artzera zoazalako Jaungoikua,
 Dala berariz berak egiña berberarentzat
 Beian berori izan dakion jarlekua.

Udabarria bere ak egiñ badau guretzat
 Lora, orri ta bedar usaintsuz apaindua,
 Bearrekoa arima ori da izatea
 Udabarria ichi daikena negutua;
 Bearrekoa jantzi urdin ta begi zabalaz
 Goya badago zuri begira zoratua,
 Goiurdingiñak zugan jarteko bizilekua
 ¡O! Franzisko zu zachakoz zeru lurrekua.

¡Agurtzen zaitut esparru eder aukeratua!
 ¡Agurtzen zaitut Jaungoiko baten jarlekua!
 Zu duin ederra etzala izan kantauko deusut
 Adan ta Ebaren ortu galant ta loratsua;
 Agurtzen zaitut io! Paradisu askoz ohea
 An etzalako bizi izaten Jaungoikua,
 Agurtzen zaitut agur onetan zuri deiturik
 ¡Agur! Zerugin danaren beko zeruchua.

Emen izanik lurreko zeru, gero izango
 Zachakoz bere adiskide bat goi zeruan,
 Izar eder bat argitasuna baño besterik
 Ez daukazuna arpegi orren inguruan;
 Illuntokiak argituteko jayo bazinan
 Lanpara eder izan ziñaiten gaur munduan,
 Duda bagarik gero izan (sic) zara izar bat
 Zorioneko eta betiko Erreñuan.

Felipe Arrese ta Beitia